

פרטים חדשים על רבינו שמואל בן חביב די וידאש זצ"ל

רק מעט ידוע לנו על רבינו שמואל בן חביב די וידאש (להלן: רשד"ו), שחיבר כמה ספרים¹ וגם מובא עשרות פעמים ב"שיטה מקובצת". בספר אוצר הגדולים אלופי יעקב (אות תלה) כתב עליו שהוא "מחכמי ארץ תוגרמא בשנות שי"ן לערך, מובאים חידושים ממנו בספרי שטמ"ק לב"מ לר' בצלאל אשכנזי, וכן נדפס ממנו חיבור על ספר איכה בשאלוניקי שנת שנ"ו". חיבורו על איכה נדפס עם הספר "אמרות טהרות" לרבי אברהם חיון והקונטרס "הנמצא" המיוחס לרמב"ם.

בקובץ מקבציאל² כתב הבקיא הגדול הרב יעקב חיים סופר שליט"א שמצא אזכרות רבות של דברי רשד"ו בספר "לקח טוב" על מגילת אסתר, ובניגוד למה שכתב בספר אוצר הגדולים ללא מקור – דעתו היא "שרבי שמואל די וידאש ז"ל היה מחכמי ספרד, ובגירוש ספרד דשנת רנ"ב עבר לאלג'יר". הוא גם העיר אודות דרכו של הרשד"ו לחלוק על הראשונים. אמנם יש בדבריו ט"ס, כי ספר מאמר חמץ שלו שצוטט בקובץ "מקבציאל" (חוברת לא עמוד לח) נכתב בשנת רמ"ג ולא רנ"ג³.

אמנם הכותבים אודות רשד"ו לא ראו את מה שמפורש בפירושו על איכה פרק א פסוק ו: "ויאמר שקרה לבת ציון מה שלא קרה לשום אומה שתיפול מכסאה, כי אמנם יש מי שינצחוהו ולא יוכל לעמוד לפני אויביו בשדה כי יסגר במבצריו וישגב שם ושם ינוח לו, כשיהיה לו כן הנה נפקד ממנו קצת הדר שהיה לו שהרי אינו יכול לעמוד לפני אויביו בשדה, כמו שהוא הענין היום למלך גרנאטה עם קאסטיליה". ככל הנראה הכוונה למלחמה שהייתה בין גרנאדה לקסטיליה בשנות רמ"ב-רנ"ב (1482-1492), ואם כן יש לשער שפירוש זה נכתב זמן קצר אחר אותה מלחמה, ולפני גירוש ספרד בקיץ רנ"ב⁴. עוד ידיעה מצאנו בפירוש לאיכה, והיא שרשד"ו כתב

1 אף שמו המלא לא ברור. ב-Jewish Encyclopedia כתבו ששמו המלא הוא: ר' שמואל בן חביב די וידאש או ביבש (ב"אטלס עץ חיים" כרך ו עמ' 195 ועמ' 293 הוא נקרא ר' שמואל בר צדיק אבן ששון, וצ"ע).

2 חוברת לו עמ' תקטז. תודתי נתונה להרב פרופ' יעקב ש' שפיגל שליט"א שהפנני למקור זה.
3 יש להעיר לגבי ספקו של הרב סופר אם רשד"ו קרא לראב"ע בשם "גאון", שאותם דברים נמצאים כבר בפירוש רס"ג למגילת אסתר, כמו שכתבתי בהערות ל"פירוש מגילת אסתר להחכם השלם ר' אברהם ב"ר יהודה חדידה" (עמ' 151-152), ובפירושו לאיכה קורא רשד"ו את ראב"ע בשם "החכם בן עזרא ז"ל" (ב, א; ג, מב).

4 המלחמה הסתיימה בתחילת שנת 1492 (חורף רנ"ב), ורק בסוף המלחמה נתנו כבוד למלך גרנאדה. כמה חודשים אח"כ גורשו היהודים מספרד, ובשנת 1499 נטלו מלכי ספרד מתושבי גרנאדה את כל הזכויות שניתנו להם.

פירושים על ספרים נוספים. בפירושו לאיכה א, יד הוא כותב: "וכמו שהארכתי בזה בפ' נצבים⁵ ובפ' לספר תהלות ה'⁶, ובפירושו לפרק ג פסוק כג הוא כותב: "וכמו שביארתי זו בפ' כה' אלקינו בכל קראנו אליו" (דברים ד, ז). ועוד כתב (ג, כה): "כמו שהארכתי בזה בפ' אתם נצבים ובזולתה מחידושי התורה, ובתהלות ה' בס"ד". מכאן שכתב כנראה פירוש לפחות על כל ספר דברים ועל ספר תהלים, ואולי על ספרים נוספים בתורה ובג"ד. עוד הוסיף ר"ח סופר שם "עוד שרד ממנו בכת"י ספר מבקש השם על התורה, פ' ארוך לפ' כי תשא". אם ראה כן בגוף הכת"י נקבל, ואולי אכן כתב רש"י ספר ארוך על פרשת כי תשא, אך נראה יותר שהכוונה לפירוש ארוך על פרשת כי תשא מתוך ביאורו על ספר שמות כולו.

מצאנו שבפירושו על איכה העתיק רש"י מספרו של רבינו יוסף ה' שם טוב לספר איכה, או שאולי היה תלמידו ולמד את הדברים אצלו. נמצאים בביאורו כמה פירושים מיוחדים שנמצאים גם בפירוש ר"י ה' שם טוב ובלשון דומה⁷. שניהם דומים גם בזה שהם קוראים ליוסיפון בלשון כבוד וכותבים עליו "ז"ל". על פי זה אפשר להניח שבדבריו בהקדמתו "והוצרכתי לפרשו בנתי ולא מצאתי לי זולת מדרש זצ"ל מקצת דברים אשר הייתי זוכר ממה [כאן נמחק]⁸ חורפי זאת המגילה להרב רבי יוסף", כוונתו לרבינו יוסף ה' שם טוב, אצלו למד את ספר איכה בצעירותו.

מתוך שהזכיר כאן את "ימי חורפו" נראה שכאשר כתב את ספרו על איכה היה לכל הפחות באמצע ימיו. מכל זה סביר להניח שהיה מבוגר בזמן גירוש ספרד, וכנראה שהיה בן גילו של ר"י אברבנאל שגם הוא היה תלמידו של ר"י ה' שם טוב. אמנם מעניין שרש"י בפירושו מביא פירושים של רבו בלשון "יש מי שפירש" ולא בלשון "אמר מורי" וכו', וכן הרבה פעמים מביא מפירושי בסתם כאילו הם חידושי שלו, אם כי יתכן שמפני שלעיתים קרובות הוא דוחה פירושים אלו הוא מצא דרך לכתוב זאת בדרך כבוד ע"י העלמת שם רבו. במקום אחד (פרק ג פסוק נא) הוא הביא "מהחכם רבי יוסף בן גוריון ז"ל", וככל הנראה זו ט"ס וכוונתו לרבו רבי יוסף בן שם טוב.

אסיים בתקווה שבעתיד יתגלו פרטים נוספים, שישלימו את תמונת חייו ופעליו של רבינו שמואל בן חביב די וידאש.

5 מזה שהוא כתב פירוש על פרשת נצבים, ובסמוך נראה שכתב גם על פרשת ואתחנן, וגם הזכיר "זולתה מחידושי התורה", למדנו שפירש חלקים נוספים מחמישה חומשי תורה, ואולי אף כתב פירוש על כל התורה. שוב מצאתי שב-Jewish Encyclopedia כתבו שר"ש וידאש כתב דרשות על התורה מפרשת כי תשא עד פרשת נצבים.

6 לכאורה כוונתו לספר תהלים.

7 לדוגמאות ראו בפירושי רבינו יוסף ה' שם טוב על מגילת איכה (ירושלים תשע"ד) פרק א פסוק ה, פרק ג פסוק יד, ופרק ג פסוק טז.

8 חבל שדווקא כאן נמחק בהוצאת מקראות גדולות "אורים גדולים" (ירושלים תשס"ד) בה השתמשתי [וכעת ראיתי בספר "בן גרני" נוסח אחר של הקדמה זו, עיי"ש].

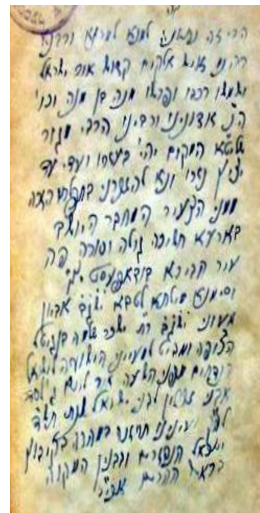
הקדשת המחבר לאדמו"ר מגור על הספר 'אם הבנים שמחה'

הגאון רבי יששכר שלמה טייכטהל הי"ד נולד לפני מאה ושלושים שנה בכ"ד שבט תרמ"ה בהונגריה, למד בישיבת פרשבורג, ובגיל צעיר מונה לשמש כרב וכראש ישיבה בעיר פישטיאן (Piestany) שבסלובקיה הסמוכה. הוא הספיק לפרסם שני כרכים של ספר השו"ת שלו 'משנה שכיר' וספרים נוספים שעשו לו שם. הוא היה בקשר קרוב עם האדמו"ר ממנוקא' רבי חיים אלעזר שפירא זצ"ל בעל 'מנחת אלעזר', שהיה כידוע קיצוני מאוד בדעותיו. בראשית ימי השואה נשאר רי"ש עם בני קהילתו, וכשרצו לעוצרו בחורף תש"ב נמלט עם משפחתו להונגריה שבה רדיפות היהודים היו קשות פחות, והסתתר בעיר בודפשט. בימים אלו החל להתעמק בסוגיות של גלות וגאולה וישוב ארץ ישראל, ובעקבות כך כתב את הספר 'אם הבנים שמחה', בו, בניגוד לדעותיו בעבר, הוא תבע מהציבור החרדי לשים בראש מעייניו את ישוב ארץ ישראל. הספר יצא לאור בבודפשט בשנת תש"ג. כשהשתלטו הנאצים על הונגריה בקיץ תש"ד ברח חזרה לסלובקיה, ובה נעצר ע"י הגרמנים ונרצח בגיל שישים בי"ג שבט תש"ה, לפני שבעים שנה. לאחר השואה יצאו מהדורות רבות של 'אם הבנים שמחה' ושל 'משנה שכיר', וכן יצאו לאור מכתביו שלושה חלקים נוספים של השו"ת, הספר 'אמונה צרופה בכור השואה' שהוא מעין יומן מתקופת השואה עם דברי מוסר ומחשבה, וכן הספרים 'משנה שכיר' על התורה ועל המועדים. תנצב"ה, וזכותו תגן עלינו.

למערכת 'המעין' נמסר ע"י נכדו הרב יששכר דב קלויזנר שליט"א צילום של הקדשה על הספר 'אם הבנים שמחה' שכתב המחבר בבודפשט. עבור הרבי מגור האמרי אמת זצ"ל; אמנם הספר למעשה מעולם לא הגיע ליעדו, כנראה שהשליח שאמור היה לנסוע לארץ ישראל והסכים למסור לרבי את הספר לא הצליח בסופו של דבר לצאת את העיר. הספר שרד, ולפני כמה שנים המחזיק בו מכר אותו במכירה פומבית. הדברים הועתקו בפתיחת ראשי תיבות ובתיקונים קלים.*

ב"ה

הרי זה נתונה למנא, למרנא ורבנא
רבינו איש אלוקים קדוש, אור ישראל
שמשו רכבו ופרשיו, מזה בן מזה וכו'
הוד כבוד אדונינו ורבינו הרבי מגור
שליט"א, המקום יהיה בעזרו ועדי עד
יציץ נזרו. ונא להזכירני בתפילתו הזכה.
ממני הצעיר המחבר היושב
בארעא חשוכה, גולה וסורה פה
עיר הבירא בודאפעסט יצ"ו.
וסימנא מילתא לטבא ישג"ב אביון
מעוני, ישג"ב ר"ת ישכר שלמה בן גיטל,
הצופה ומביט למעייני הישועה, לישראל
הנידחים מפני השעה. אור ליום ג' לסדר
אבני זכרון לבני ישראל [י"ט אדר] שנת תש"ד
לפ"ק. ועינינו תראינה במהרה בקיבוץ
ישראל הנפזרים ובבנין המקווה
בראש ההרים. אמון כן יהי רצון.

* ספר נוסף עם הקדשה מאותה תקופה נמצא ב'אוסף שלום' בבית הספרים הלאומי.